

УДК 331.526

Державна політика зайнятості в Україні: необхідність перезавантаження

Маршавін Ю.М.

доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Проаналізовано зміст державної політики зайнятості в Україні, її взаємозв'язок з інвестиціями, грошово-кредитною і зовнішньоекономічною діяльністю, а також роль активних програм державної служби зайнятості на ринку праці. Доведено, що подолання кризи у сфері зайнятості потребує оновлення змісту державної політики зайнятості, перенесення акценту з виплати допомоги по безробіттю на створення сучасних робочих місць та сприяння незайнятим громадянам у розвитку активності та конкурентоспроможності на ринку праці.

Ключові слова: державна політика зайнятості, активні програми ринку праці, інвестиції, експорт, ефективний попит, служби зайнятості.

Маршавин Ю.Н. ГОСУДАРСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА ЗАНЯТОСТИ В УКРАИНЕ: НЕОБХОДИМОСТЬ В ПЕРЕЗАГРУЗКЕ

Проанализировано содержание государственной политики занятости в Украине, ее взаимосвязь с капитальными инвестициями, денежно-кредитной и внешнеэкономической деятельностью, а также роль активных программ государственной службы занятости на рынке труда. Доказано, что преодоление кризиса в сфере занятости требует обновления содержания государственной политики занятости, смещения акцента с выплаты пособия по безработице на создание современных рабочих мест и содействие незанятым гражданам в развитии активности и конкурентоспособности на рынке труда.

Ключевые слова: государственная политика занятости, активные программы рынка труда, капитальные инвестиции, экспорт, эффективный спрос, службы занятости.

Marshavin Yu.M. GOVERNMENT EMPLOYMENT POLICY IN UKRAINE: THE NEED TO RESET

The study analyzed the contents of the government employment policy in Ukraine, its relationship with the investment, monetary and foreign trade policies, and also the role of active programs of the State Employment Service on the labor market. It is proved that to overcome the employment crisis it is necessary to update the contents of the government employment policy, to shift the focus from payment of unemployment benefits to the creation of modern jobs and facilitate the unemployed to develop their activity and competitiveness in the labor market.

Keywords: government employment policy, active labor market policies, investment, exports, effective demand, employment service.

Постановка проблеми. Внаслідок фінансово-економічної кризи, необхідності витратити ресурси на проведення антитерористичної операції на Сході України та помилок у державній політиці зайнятості останнім часом поглиблюється криза ринку праці. Рівень зайнятості населення віком 15–70 років впав з 60,2,6% у 2013 р. до 56,2% у I півріччі 2016 р. [1, с. 52; 2; 3]. Середньооблікова кількість штатних працівників підприємств, організацій, установ набула подальшої негативної динаміки і знизилася з 9,4 млн. осіб за підсумками першого півріччя 2014 р. до 7,8 млн. осіб у червні 2016 р. [1, с. 64; 3]. За розміром заробітної плати в євроеквіваленті Україна продовжує займати останні рядки в Європі, зростають масштаби тіньової зайнятості. Кількість суб'єктів Єдиного державного реєстру під-

приємств та організацій України у 2015 р. скоротилася відносно 2014 р. на 26717 од. [1, с. 245], а кількість платників єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ)¹ – на 1,6 млн. [4, с. 9]. Більше 40 відсотків випускників вищих навчальних закладів не знаходять роботу за набутою спеціальністю, майже 40 відсотків робітників зайняті на робочих місцях із переважно ручною працею [4, с. 7]. Негативні тенденції у сфері зайнятості загострюються через демографічні процеси, перш за все швидке старіння населення, скорочення кількості осіб працездатного віку, зовнішню трудову міграцію та значні масштаби внутрішнього перемі-

¹ З січня 2011 року соціальні внески, що їх мають перераховувати роботодавці та працівники у чотири соціальних фонди, об'єднані в «єдиний соціальний внесок», з якого поповнюються ці фонди на основі визначених часток.

щення мешканців Криму, Донецької та Луганської областей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Важливі методологічні проблеми державної політики зайнятості досліджуються у працях вітчизняних учених С.І. Бандура, І.Л. Петрової, В.М. Петюха та ін. Зокрема, У статті [5] у межах дослідження системи та механізмів державного регулювання ринку праці проаналізовано загальні принципи та засоби підвищення ефективності політики зайнятості. У публікації [6] обґрунтовано необхідність зміщення акценту у державній політиці зайнятості з стримування безробіття на забезпечення гарантій зайнятості. Багато вітчизняних і закордонних дослідників приділяють увагу підвищенню ролі державних служб зайнятості (далі – Служб). У монографії [7] на підставі детального аналізу підходів і методів оцінювання ефективності діяльності державної служби зайнятості розроблено методичку оцінювання інноваційної компоненти її роботи.

Окремі зарубіжні науковці, наприклад, А. Ройтерсворт, О'Лири Кр., А. Неспорова вважають основним завданням Служб реалізацію активних програм ринку праці (далі – АПРП²), спрямованих на підвищення конкурентоспроможності безробітних, розвиток їх активності, прискорення працевлаштування на підходящу роботу; наполягають на зміні пріоритетів в діяльності Служб: з намагання підвищити показники своєї роботи за рахунок «зніманням вершків» – залученням до участі в АПРП найбільш активних безробітних, тих, кого простіше працевлаштувати, на посилення уваги до осіб, які мають проблеми, хто перш за все потребує допомоги у пошуку роботи [8, с. 19; 9, с. 184; 10, с. 40].

Водночас у вітчизняній науковій літературі не розкриті методологічні засади взаємозв'язку стану зайнятості з основними елементами макроекономічної політики в умовах турбулентності економіки, зокрема інвестиціями в основний капітал, експортом товарів і особистим споживанням; недостатньо досліджуваними залишаються питання забезпечення активної політики зайнятості в Україні, не розкривається роль державної служби зайнятості в реалізації АПРП в умовах серйозного скорочення їх фінансування.

Метою статті є напрацювання теоретичних і практичних засад удосконалення державної політики зайнятості в контексті

подолання кризи ринку праці; розроблення концептуальних підходів та практичних рекомендацій щодо її трансформації в активну політику ринку праці.

Виклад основного матеріалу. Влада протягом майже усього періоду ринкової трансформації реалізує відверто спрощену політику на ринку праці, яка в основному зводиться, образно кажучи, до боротьби з безробіттям, що було підтверджено Прем'єр-міністром України В. Гройсманом в квітні 2016 р. [11]. Треба підкреслити, що зовнішньо ця «боротьба» має дуже успішний характер, адже рівень безробіття за його виміром за методологію Міжнародної організації праці (далі – МОП) серед населення віком 15–70 років насправді багато років є одним з найнижчих в Європі, що створює видимість благополуччя і дає підстави віднести проблему зайнятості до другорядних. Але до небаченої частини треба віднести апіорну недосконалість методології МОП для українських умов (зокрема, викликає сумніви доцільність включення при вимірі зайнятості і безробіття молоді віком 15–20 років, де переважають школярі, студенти і учні ПТУ, а також віднесення до зайнятих громадян тих, хто мав оплачувану роботу лише одну годину протягом тижня); неможливість за результатами обстеження відокремити осіб, зайнятих у зареєстрованому і тіньовому секторах економіки; повна відсутність інформації щодо стану зайнятості у містах і районах, зовнішньої трудової міграції тощо.

І хоча норми Закону України «Про зайнятість населення» вимагають від державних органів реалізовувати активну соціально-економічну політику (курсів мій – Ю.М.) шляхом проведення: податкової, кредитно-грошової, інвестиційної, бюджетної, соціальної, зовнішньоекономічної, інноваційної політики [12, ст. 15-16], в Україні державна політика зайнятості в основному зводиться до питань діяльності Служби і міністерства соціальної політики. Результати аналізу свідчать, що стан зайнятості не пов'язується із складовими макроекономічної політики, інвестиційною, кредитно-грошовою, зовнішньоекономічною, податковою і бюджетною політикою.

В уявленні можновладців, а звідси – в урядових документах не враховується головне – необхідність ресурсів, які потрібні для розв'язання вузлових проблем ринку праці, здійснення активної політики зайнятості. Так, у чинній Програмі сприяння зайнятості населення на період до 2017 року у розділі «Шляхи розв'язання проблеми» відсутні макроеко-

² Деколи їх називають «Активні програми сприяння зайнятості» або «Програми активного сприяння зайнятості»

номічні показники, які планується досягти для розв'язання проблем зайнятості. Навіть пункт «залучення інвестицій з метою забезпечення розвитку пріоритетних видів економічної діяльності та інфраструктури» не містить жодної цифри [13].

Відсутність взаємозв'язку і координації різних елементів макроекономічної політики з політикою зайнятості сприяла зведенню майже нанівець оновлення основного капіталу, ступень зносу якого на кінець 2014 р. досягла катастрофічних розмірів – 83,5% [1, с. 252]. Перш за все це є результатом малих обсягів інвестицій в основний капітал. Іще Дж. Кейнс доводив, що за визначеної величини схильності суспільства до споживання, рівноважний рівень зайнятості визначається величиною поточних інвестицій, а кажучи ширше, сукупним попитом. Він зазначав, що зайнятість є функцією ефективного попиту – «такого значення сукупного попиту, котре стає фактично реалізованим» [14, с. 33, 57]. Відповідно до сучасних економічних теорій у сукупний попит поряд з інвестиціями також включаються державні закупівлі товарів і послуг, особисті споживчі витрати і чистий експорт – різниця між експортом та імпортом у грошо-

вому вимірі. Результати аналізу, проведеного автором раніш, свідчать, що на сферу зайнятості обсяги експорту товарів надають значно більший вплив, ніж експорту послуг [15, с. 148–149].

Стосовно сучасної економіки України зазначений вплив підтверджується результатами аналізу залежності рівня зайнятості населення від обсягу капітальних інвестицій, розміру споживання та експорту. Автор здійснив розрахунки коефіцієнта парної кореляції – добутку моментів Пірсона з використанням пакету прикладних програм середовища Windows (Microsoft Office Excel 2003) між рівнем зайнятості і кожним зазначеним показником окремо. Для забезпечення коректності порівнянь і виключення впливу факторів, пов'язаних з війною та інфляцією, аналіз охоплює передвоєний період, а макроекономічні показники обраховані у цінах 2000 р. (табл. 1).

У результаті розрахунків одержані такі розміри коефіцієнта парної кореляції між рівнем зайнятості населення віком 15–70 років та: обсягом капітальних інвестицій 0,64; експортом товарів – 0,93; доходами населення – 0,98. Відповідно до шкали Чеддока отримані величини коефіцієнта кореляції свідчать про:

Таблиця 1

Динаміка рівня зайнятості населення віком 15-60 років, обсягів капітальних інвестицій, експорту товарів та доходів населення у 2000–2013 рр.

Рік	Рівень зайнятості населення віком 15–70 років, %	Капітальні інвестиції у цінах 2000 р., млрд. грн	Експорт товарів, млн. дол. США	Доходи населення у цінах 2000 р., млрд. грн
2000	55,8	28,35	14,6	128,74
2001	55,8	34,26	16,3	141,07
2002	56,0	39,43	18,0	163,93
2003	56,2	47,88	23,1	181,59
2004	56,7	62,09	32,7	211,84
2005	57,7	64,04	34,2	259,58
2006	57,9	75,97	38,4	299,00
2007	58,7	97,88	49,3	344,70
2008	59,3	94,47	67,0	373,53
2009	57,7	58,59	39,7	340,83
2010	58,5	48,39	51,4	383,62
2011	59,1	58,25	68,4	408,61
2012	59,6	65,62	68,8	467,45
2013	60,2	58,82	51,4	498,09
2014 ³	56,6	36,57	53,9	435,15
2015	56,7	36,30	38,1	336,5

Джерело: складено автором за [1, с. 80; 16; 17]

³ 2014, 2015 рр. – без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

0,64 – наявність примітного, а 0,93 і 0,98 – дуже високого ступеня залежності показників, які досліджуються.

Як видно, найменше значення демонструє залежність між рівнем зайнятості населення і розміром капітальних інвестицій в основний капітал. Автор пояснює це тим, що частина поточних інвестицій перетворюються у робочі місця, на які приймаються працівники, з певним відставанням у часі оскільки підприємствам для «перетворення» інвестиційних ресурсів у робочі місця потрібен час на монтаж і наладку обладнання, добір працівників, їх навчання, пошук постачальників і ринків збуту тощо.

Деякі інвестиції взагалі можуть не перетворюватися в реальні (економічні) робочі місця через банкрутство або притягнення до кримінальної відповідальності їх власників, примушену міграцію, корупційні скандали тощо.

Останнім часом серед урядовців і представників громадськості набула поширення думка, що активізація інвестиційної діяльності значною мірою визначається іноземними капіталовкладеннями. Але результати аналізу свідчать, що це джерело інвестицій поки ще не має великого значення: у 2001–2009 рр. їх частка у середньому не перевищувала 4% загального обсягу інвестицій, а у наступному періоді навіть знизилася – у 2010 р. до 2,3%, у 2012 р. – 1,7%, у 2013 р. – до 1,8% [1, с. 252, 410]. І хоча у першому півріччі 2016 р. цей показник збільшився до 3,7% [2], у найближчий період очікувати значного припливу капіталовкладень з інших країн немає підстав. І причина тут не лише у військових діях, які примушена вести Україна у відповідь на зовнішню агресію. Добре відомо, що іноземні інвестиції йдуть слідом за вітчизняними, а вони, на жаль, не служать позитивним прикладом. Більш того має місце зворотне явище: вітчизняні інвестори спрямовують свої кошти за кордони України, створюючи там робочі місця. Так, за офіційними даними щорічні прямі інвестиції з України в економіку інших країн з 2000 р. по 2013 р. зросли в 39,5 рази (за наростаючим підсумком: 2000 р. – 170 млн. дол. США, 2013 р. – 6715 млн. дол. США), у 2015 р. – 6210 млн. дол., з яких на країни ЄС приходить понад 90% [1, с. 413]. Але фактично вивіз капіталу із України є набагато більшим. Так, за даними розташованої у Вашингтоні організації Global Financial Integrity (GFI), з 2004 до 2013 року відтік грошей з України щорічно складав у середньому

11,6 млрд. дол. США [18]. З цими даними фактично корелюється інформація міжнародної неурядової організації Tax Justice Network: щодо виведення за 1990–2012 рр. з української економіки в офшори 167 млрд. дол. США [19].

Збільшенню обсягів інвестування також заважають занадто високі відсоткові ставки комерційних банків за кредитами, що вимагає удосконалення державної грошово-кредитної політики, спрямованої на зниження відсоткових кредитних ставок, які значною мірою визначаються співвідношенням попиту і пропозиції на грошовому ринку. Для збільшення пропозиції грошей комерційними банками недостатньо використовується такий потужний внутрішній ресурс, як гроші населення. Відповідно до інформації НБУ, населення зберігало у 2013 р. у комерційних банках у гривневому еквіваленті майже 300 млрд. грн., поза банківською системою ще 290 млрд. грн. і 89 млрд. дол. США [20], що сумарно перевищувало (за обмінним курсом того часу) один трлн. грн. Залучення цих коштів у банківську систему могло б сприяти зниженню кредитних ставок і зростанню обсягу інвестування.

Але заощадження коштів у комерційних банках не привабливо для значної частини населення, перш за все через високий ступень ризику⁴. Банківські кризи середини 1990-х рр. і 2008–2009 рр., політика так званого оздоровлення банківської системи у 2014–2016 рр., в результаті якої ліквідовано 85 великих комерційних банків, звели нанівець довіру до неї населення.

Розвиток системи робочих місць – фундамент сфери зайнятості стримується низькою платоспроможністю населення. І хоча з 2000 р. номінальна зарплата постійно зростає, але через високі темпи інфляції це не спричиняє серйозного збільшення фізичних обсягів споживання. За розміром заробітної плати в євроеквіваленті Україна багато років займає одне із останніх місць в Європі. Про низький рівень оплати праці свідчить той факт, що її питома вага у складі ВВП постійно зменшується: 2012 р. – 50,5%, 2013 р. – 50,1%, 2014 р. – 46,3% [1, с. 213]. За низького рівня споживання підприємцям немає сенсу розширювати виробництво, створювати нові потужності і наймати додаткових працівників, оскільки їхня продукція не знайде свого споживача.

⁴ Вітчизняній банківській системі не довіряють навіть високопосадовці, які зберігають дуже великі суми грошей готівкою поза банків, про що свідчать їхні декларації про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру за 2015 рік.

Значна залежність рівня зайнятості від обсягу експорту пояснюється тим, що його зростання викликає потребу в додатковій робочій силі для вироблення товарів і послуг для закордонних споживачів, тобто спричиняє зростання зайнятості. Тому зменшення рівня зайнятості багато в чому пояснюється негативним впливом скорочення українського експорту, розмір якого, як зазначено у табл. 1, за останні 5 років скоротився з 68,4 млрд. дол. США до 38,1 млрд. дол. США, або на 44,3%. Але у контексті зайнятості населення має значення також структура експорту товарів. На жаль, в українському експорті переважає первинна і проміжна продукція, зокрема у 2015 р. частка продуктів рослинного походження, мінеральних продуктів і недорогоцінних металів склала 39,3% до загального обсягу, у I півріччі 2016 р. – 38,8%. У той же час експорт готових харчових продуктів, машин, обладнання та електротоварів становив у 2015 р. тільки 16,9%, у I півріччі 2016 – 16,8% [2]. У результаті посилюються диспропорції в структурі зайнятості населення, зокрема спричиняє скорочення частки зайнятих у промисловості та інших високотехнологічних галузях.

У реалізації активної політики зайнятості зазвичай відводиться велика роль державним службам зайнятості, головна місія яких полягає у розробці і здійсненні АПРП, які спрямовуються на прискорення працевлаштування зареєстрованих безробітних на роботу, у т.ч. тимчасову, їх інтеграцію у ринок праці, сприяють усуненню професійного дисбалансу в сфері зайнятості. В Україні ці програми включають охоплення безробітних

професійним навчанням і професійною орієнтацією, їх участь в оплачуваних громадських роботах; підтримку підприємницької ініціативи; пільгове працевлаштування окремих категорій безробітних з повною або частковою компенсацією роботодавцям ЄСВ під час роботи прийнятих громадян впродовж двох років; опанування методами пошуку роботи, зокрема навичками самопрезентації і підготовки власних резюме і т.п.

І хоча рівень працевлаштування безробітних визначається багатьма чинниками, зокрема наявністю вільних робочих місць, професійною відповідністю потреб економіки у робочій силі та її пропозицією, мотивацією до зайнятості тощо, але, на переконання автора, він також є результатом участі клієнтів Служби в активних програмах ринку праці. Ця гіпотеза доводиться результатами розрахунку коефіцієнта парної кореляції (добутку моментів Пірсона), між двома множинами даних: питомої ваги витрат на фінансування АПРП у загальних витратах Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (далі – Фонду) і рівнем працевлаштування зареєстрованих безробітних за сприяння Служби (табл. 2).

Отриманий коефіцієнт парної кореляції, рівний 74%, свідчить про наявність *високого ступеня* залежності між цими показниками.

Внаслідок зменшення обсягу коштів Фонду об'єктивно скорочуються можливості фінансування активних програм, що може вплинути на скорочення кількості працевлаштованих безробітних. Треба зазначити, що в Україні тривалий час панувала ідея максимального охоплення безробітних АПРП, а відповідні

Таблиця 2

Ефективність фінансування активних програм сприяння зайнятості населення

Рік	Витрати на фінансування ПАСЗН, тис. грн	Питома вага витрат на фінансування ПАСЗН у загальних витратах Фонду, %	Рівень працевлаштування зареєстрованих безробітних за сприяння Служби, %
2006	512411	17,3	53,6
2007	595485	16,6	63,6
2008	903936	19,0	60,8
2009	744251	12,5	41,6
2010	1600590	23,3	53,8
2011	2102301	25,6	54,4
2012	1308110	18,9	56,5
2013	1645467	15,0	35,2
2014	690930	10,0	33,7
2015	617858	7,9	31,0

Джерело: складено автором за: [21]

кількісні показники перетворилися на головні критерії діяльності Служби.

Нині необхідно на перше місце ставити проблему економічної та соціальної ефективності АПРП, яка має вимірятися не тільки кількістю залучених до них осіб, що неминуче призводить до перегонів за "справною цифрою", а перш за все тим, наскільки їх застосування прискорило працевлаштування безробітних громадян на підходящу роботу, причому не лише учасників програм, а всіх безробітних, хто перебував на обліку в Службі. Останнє важливо у зв'язку з тим, щоб при розрахунках унеможливити методичну некоректність. Адже відомо, що поряд з безробітними громадянами, які беруть участь у АПРП заради прискорення працевлаштування, до них часто залучаються ті, хто має змогу знайти роботу у звичайному порядку. Центри зайнятості, охоплюючи активних безробітних зазначеними програмами, заради покращення показників, перерозподіляють ресурси від клієнтів, які потребують відповідних послуг (оскільки без їх отримання пошук підходящої роботи може тривати занадто довгий час), до спроможних знайти роботу без участі в АПРП.

Економічні здобутки від здійснення АПРП утворюється у результаті того, що учасники програм раніше приступають до роботи (отже, створюють більший національний продукт, більше сплачують податків і ЄСВ) та раніше припиняють отримувати допомогу по безробіттю. У такому разі здійснення АПРП спричинить не збільшення витрат Фонду, а економію його коштів за рахунок збільшення чисельності працюючих – платників ЄСВ і пропорційного зменшення кількості отримувачів допомоги по безробіттю. Застосування запропонованої парадигми здійснення активних програм ринку праці дає змогу за допомогою розробленого автором математичного апарату порівняти різні за змістом і вартістю

АПРП, відібрати ті, що спроможні продемонструвати найвищий результат на одиницю витрат [22, с. 192–195].

Висновки. Сучасна сфера зайнятості України характеризується загостренням застарілих проблем і внутрішніх суперечностей минулих років та нашаруванням на них нових проблем, як наслідок економічної кризи та триваючого конфлікту у східних областях України, прорахунків у державній політиці зайнятості.

Для подолання кризи ринку праці набуває принципового значення державна інвестиційна політика, яка має будуватися на формуванні привабливого інвестиційного клімату, ефективному використанні внутрішніх ресурсів, перш за все залученні коштів населення, забезпеченні надійності банківської системи, створенні реальних перепон і стимулів проти витікання грошей за кордон. Ефективним шляхом до зростання зайнятості населення та удосконалення її структури є збільшення реальних доходів населення, отже споживання, та підвищення зовнішньоекономічної активності підприємств.

У процесі реалізації нової парадигми розвитку ринку праці необхідно зробити акцент на заходах, спрямованих на зростання продуктивності праці, узгоджених з нею темпах підвищення оплати праці, що в сукупності визначає конкурентоспроможність вітчизняної продукції, обсяги споживання домашніх господарств, а звідси – рівень та структуру зайнятості населення.

У державній політиці зайнятості слід перенести акцент з виплати допомоги по безробіттю на здійснення активних програм сприяння працевлаштуванню за умови, що ці заходи не перетворюються у самоціль, а застосовуватимуться Службою у тому разі, якщо впливатимуть на прискорення працевлаштування безробітних і дають найкращі результати на одиницю витрат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Статистичний щорічник України за 2015 рік. – К. : Державна служба статистики, 2016. – 575 с.
2. Оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2016 році [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.http://www.ukrstat.gov.ua/express/ expres_ua.
3. Ринок праці у I півріччі 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/express/ expres_u.
4. Програма гідної праці для України на 2016–2019 рр., схвалена Національною тристоронньою соціально-економічною радою 7 квітня 2016 р. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.mlsp.kmu.gov.ua/document/189004/1.doc>.
5. Бандур С.І. Теоретико-методологічні імперативи державного регулювання ринку праці в контексті реформування економіки України / С.І. Бандур, О.А. Ковенська // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 2. – С. 9-13.

6. Петрова І.Л. Ринок праці України: суперечності функціонування і перспективи розвитку / І.Л. Петрова // Україна: аспекти праці. – 2016. – № 3. – С. 3-9.
7. Ефективність діяльності державної служби зайнятості: концептуальні засади та практичні аспекти : колективна монографія / [В.М. Петюх, Л.В. Щетініна, Л.М. Фокас та ін.]; за наук. ред. к.е.н., проф. В.М. Петюха. – К.: КНЕУ, 2015. – 175 с.
8. Ройтерсворд А. Международный опыт применения активных программ на рынке труда / А. Ройтерсворд // Активные программы содействия занятости населения: проблемы реализации и повышения эффективности : сб. ст. по материалам междунар. семинара (Москва, 2-3 окт. 2001 г.). – Москва: Просвещение, 2002. – С. 17-25.
9. О'Лири Кр. Оценка активных программ на рынке труда в странах с переходной экономикой / Кр. О'Лири, У. Е. Апджон // Активные программы содействия занятости населения: проблемы реализации и повышения эффективности : сб. ст. по материалам междунар. семинара (Москва, 2-3 окт. 2001 г.). – Москва: Просвещение, 2002. – С. 182–197.
10. Неспорова А. Направления политики на рынке труда и их оценка в странах Центральной и Восточной Европы / А. Неспорова // Активные программы содействия занятости населения: проблемы реализации и повышения эффективности : сб. ст. по материалам междунар. семинара (Москва, 2-3 окт. 2001 г.). – Москва: Просвещение, 2002. – С. 26–41.
11. Виступ Прем'єр-міністра України Володимира Гройсмана під час представлення Програми діяльності Кабінету Міністрів України на засіданні Верховної Ради України 14.04.2016 [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248960681&cat_id=24427.
12. Про зайнятість населення : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5067-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.
13. Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року. Постанова Кабінету Міністрів України від 15. 10 2012 р. № 1008.
14. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс. – М. : Гелеос АРМ, 1999. – 262 с.
15. Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу: К. : Альтерпрес, 2011. – 397 с.
16. Інвестиції в основний капітал за 1995-2011 рр.; Капітальні інвестиції за видами активів за 2010-2015 роки [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/ioz.htm.
17. Доходи та витрати населення за 2015 рік [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2015/gdn/dvn_ric/dvn_ric_u/dvn_kv15_u.htm.
18. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfintegrity.org/press-release/new-study-illicit-financial-flows-hit-us1-1-trillion-in-2013>.
19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance>, 23.07.2012.
20. Фінансові ринки. Статистичний бюлетень за 2013 р. [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.Bank.gov.ua>.
21. Надання соціальних послуг ДСЗ.zip 2015 [Електронний документ]. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/control/uk/index>.
22. Маршавін Ю.М. Теоретичні та практичні засади оцінювання економічної ефективності активних програм на ринку праці // Демографія та соціальна економіка. – 2016. – № 3(28). – С. 186–198.